

התעצמות הצבא המצרי ועיבוי נוכחותו בסיני - משמעויות לישראל

אמירה אורון | 26 במארס, 2025 | גיליון 1968

מאמר זה מיועד לתת מענה לתהיות תדירות העולות לאחרונה בישראל לגבי עיבוי הנוכחות של הצבא המצרי בחצי-האי סיני ובקרבת הגבול הבינלאומי עם ישראל, בנוסף להתעצמות הניכרת של צבא מצרים במהלך שנות שלטונו של הנשיא אל-סיסי. בהתייחסויות מודגשת זיקה בין שתי הסוגיות ועולה טענה כי פניה של מצרים למלחמה יזומה נגד ישראל. המצרים אינם אדישים לפרסומים אלו, שעוררו שיח בקורתי כלפי ישראל והגבירו את המתיחות ביחסים הבילטרליים בתקופה רגישה זו. המאמר יתמקד בתפיסת מצרים את עצמה כמדינה משמעותית באזור וכן באתגרים הביטחוניים הניצבים בפניה. לסיכום יודגש הצורך בשיכון המתיחות בין ישראל למצרים ובשימור המחויבות ההדדית לחוזה השלום, וכן בתיקוף השלום בשיח ישיר בדרג הבכיר וגם ברמה הפומבית בשתי המדינות.

לאחרונה עולות בישראל – בתקשורת, במדיה החברתית ובקרב חוקרים ומומחים – תהיות לגבי עיבוי הנוכחות של הצבא המצרי בחצי-האי סיני ובקרבת הגבול הבינלאומי עם ישראל, בנוסף להתעצמות ניכרת של צבא מצרים במהלך שנות שלטונו של הנשיא אל-סיסי. בהתייחסויות מצוינת זיקה בין שתי הסוגיות ועולה מהן טענה כי פניה של מצרים למלחמה יזומה נגד ישראל. בראייה זו, מדובר בהכנה לתמרון מהיר ולתקיפה, אולי בהפתעה. המצרים אינם אדישים לפרסומים אלו, שעוררו שיח בקורתי כלפי ישראל והגבירו את המתיחות ביחסים הבילטרליים בתקופה רגישה זו.

לצד דיון בהתעצמות הצבאית המצרית והאתגר שהיא עלולה להציב בפני ישראל, יש לבחון אותה ובפרט את עיבוי הכוחות בחצי-האי-סיני על רקע תפיסתו הכוללת של הנשיא עבד אל-פתאח א-סיסי את האינטרסים הלאומיים של מצרים, את תפיסת הביטחון המצרית, את תפקידו המרכזי של הצבא בקידום היעדים האסטרטגיים וגם את מקומו של חצי-האי סיני בהקשר מורכב ומאתגר זה.

תפיסת האיום המצרית ומניעי ההתעצמות הצבאית

הנשיא עבד אל פתאח אל-סיסי נבחר ב-2014 בהמשך לשורת אירועים היסטוריים ודרמטיים שאירעו במצרים החל ב-25 בינואר 2011. המונים יצאו אז נגד הנשיא חוסני מבראכ והביאו לירידתו מהשלטון. התרחשויות אלה נצרבו כאתוס בזיכרון הקולקטיבי, שהיבט חשוב שלו הוא

מלחמתה של מצרים על דמותה בפני כוחות שקמו מתוכה - תנועת האחים המוסלמים. יתר על כן, הנשיא אל-סיסי נתפס עוד מהיותו שר ההגנה כזה שהציל את מצרים מהתפרקות וחורבן. הנשיא מזכיר זאת לא פעם, במיוחד בימי זיכרון ואירועים לאומיים. במהלך שלטון המועצה הצבאית העליונה לאחר נפילת מבארכ וביתר שאת כשהשלטון עבר לידי אל-סיסי ב-2014, הצבא הוא ששמר על החוק והסדר במדינה ובגבולותיה ונמנע ממנה תהליך ההתפרקות שהתחולל במדינות ערב אחרות. בנוסף, מדיניות הצבא הייתה הימנעות מהרג אזרחים, למעט אלו שזוהו כצד התוקף מקרב האחים המוסלמים. למעשה, הצבא נטל לידי את תפקידי המשטרה, השלטת חוק וסדר, לאחר שזו הובסה על ידי ההמון הזועם ועברה לאחר מכן תהליך של בנייה מחדש ושיקום. וכך, הצבא המצרי קיבל לגיטימציה מחודשת מהציבור כמגן האומה ונשמרה ההערכה כלפיו. הנשיא אל-סיסי ובכירי הצבא סבורים שכחלק מחזון הרפובליקה החדשה, גם הצבא צריך להבנות ולשכלל יכולות כדי לעמוד במשימות ההגנה.

בראשית העשור הקודם ניצבו בפני מצרים אתגרים ביטחוניים - תנועת האחים המוסלמים כאויב מבפנים וכן הטרור בחלקים נרחבים בצפון סיני. ובנוסף, על כל גבולותיה של מצרים התפתחו איומים ביטחוניים משמעותיים: מלחמת האזרחים בלוב הביאה להתפרקות המדינה ובכלל זאת לאובדן שליטה על מחסני אמל"ח גדולים, שנבזזו ותכולתם נדדה למצרים גופא ולסיני; בסודאן תחת שלטון אל-בשיר התנהלו הברחות באזור הגבול המשותף ופעילות טרור גם בסיוע איראני. חוסר היציבות בסודאן נמשך ובשנתיים האחרונות מתחוללת בה מלחמת אזרחים קשה, שהביאה לאובדן משילות מוחלט וליציאת גלי פליטים נוספים למצרים. בגבול עם רצועת עזה, הצבא המצרי נאלץ להילחם בשנים האחרונות ביכולת שביסס חמאס על הגבול בחפירת מאות מנהרות שהזינו את פעילות הטרור בסיני.

בשנת 2012, בזמן שמצרים התמודדה עם איומי הטרור בחצי-האי סיני וכן איומים על הביטחון במצרים גופא, היא נקלעה לקונפליקט מדיני ואף אידאולוגי מול ממשל הנשיא ברק אובמה עקב ההתנגשות של המדינה והצבא עם תנועת האחים המוסלמים. הממשל האמריקאי סבר שלאחר הפלת משטר מבארכ יש לאפשר בחירות חופשיות, שיבטאו את רצון הציבור. עם בחירתו של נציג התנועה מוחמד מורסי לנשיא נחלק הציבור המצרי בין תומכים ומתנגדים. במשך שנת נשיאותו הסוערת גברו המחאות, ההפגנות ואירועי אלימות קשים והיא הגיעה לקיצה ביוני 2013, אז חייב שר ההגנה דאז אל-סיסי את הנשיא מורסי לקיים משאל עם. אך עקב סירובו, מורסי הורחק מארמון הנשיאות על ידי הצבא בהנחיית אל-סיסי. התפתחות זו הניעה באוגוסט 2013 את ממשל אובמה להפסיק זמנית את הסיוע הצבאי למצרים (על בסיס תפיסה שהנשיא הודח בהפיכה צבאית; החוק בארצות הברית מחייב את הממשל להפסיק את רוב סוגי הסיוע למדינה שהשלטון בה הוחלף באופן זה). העברת רוב הסיוע הצבאי לצבא המצרי, כולל מטוסי F-16, טילים, מסוקי אפאצ'י וחלקי חילוף עבורם הופסקה, בעוד המסוקים היו נחוצים לשם המלחמה בתאי הטרור בסיני.

על רקע זה גובשה הבנה שהצבא חייב להיות ולהיראות חזק, גדול, חדש ומצויד היטב. בתודעה המצרית נצרבה ההבנה לנוכח הניסיון העיראקי שלאחר הפלישה האמריקאית בשנת 2003: הצבא פורק והמדינה העיראקית שינתה את פניה. הבנה נוספת שגיבש הנשיא אל-סיסי הייתה שמצרים אינה יכולה להסתמך על ארצות הברית כמקור ציוד מרכזי, אלא יש לגוון את מקורות הרכש הצבאי. הבנה זו קיבלה גושפנקא נוספת עם נפילת משטרו של בשאר אל-אסד וקריסתו המהירה של הצבא הסורי.

ואכן, בשנים האחרונות רכשה מצרים נשק ממדינות שונות, ובכלל זאת מטוסי רפאל מצרפת, צוללות ופריגטות מגרמניה, היא שקלה לרכוש מיג 35 מרוסיה אך כנראה חזרה בה, וכן רכשה נושאות מסוקים מרוסיה, מערכות לחימה לחיל האוויר והים מאיטליה. בנוסף, מצרים מקיימת מידי שנה תרגילים משותפים עם צבאות שונים מרחבי העולם. לרכש ולתרגילים יש חשיבות רבה במערכת היחסים שמצרים מנהלת עם שורת מדינות, שכן הם תומכים במיצובה האזורי והבינלאומי כמדינה בעלת יכולות וקשרים מדיניים מגוונים ומשופרים. שהרי, מדינה שנתפסת תוקפנית ולא יציבה, שאינה מקיימת מדיניות שקולה, לא הייתה זוכה לשיתוף פעולה כזה, ודאי ממדינות אירופה המובילות.

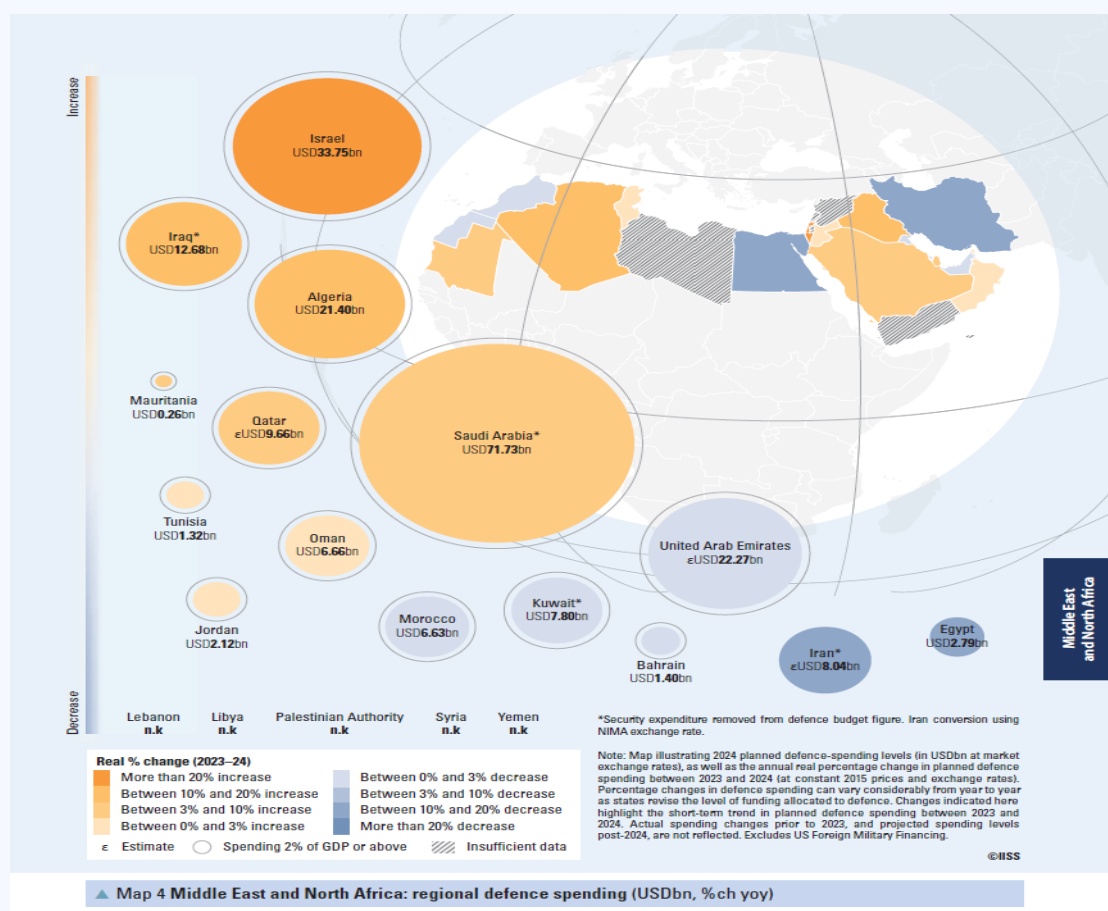
במהלך נשיאות אל-סיסי ובמיוחד בכהונתו השנייה, מצרים שדרגה את הנוכחות הצבאית שלה על כל גבולותיה. דוגמא לכך היא השדרוג שהחל בשנת 2019 לבסיס חיל האוויר בסידי בראני, שבקרבת הגבול המערבי עם לוב. ביולי 2021 נחנך בסיס הצי המשודרג גם הוא בזירה המערבית על חוף הצפוני ליד הגבול הלובי.

להתעצמות הצבאית יש גם חשיבות מבית - היא מוצגת לציבור כמתקפת את תדמיתו החזקה והעוצמתית של הצבא. בנוסף, היא חשובה לשימור שביעות הרצון והנאמנות של הקצונה הבכירה שניזונה ממעמד הצבא ותדמיתו.

חשוב לבדוק את תהליך ההתעצמות של הצבא המצרי ביחס לצבאות אחרים במזרח התיכון. ארבע מעשר היבואניות הגדולות בעולם בשנים 2020 - 2024 הן מדינות באזור: ערב הסעודית, קטר, מצרים וכווית. מקורו של רוב הנשק הוא מערבי: יותר ממחציתו מארצות הברית, 13 אחוזים מגיעים מאיטליה ו-10 אחוזים מצרפת. על פי דוח של מכון המחקר SIPRI ממארס 2025, מדינות המזרח התיכון צמצמו את יבוא הנשק בשנים 2015 - 2024 בממוצע בעשרים אחוז - **ראו: תרשים 1.**

מצרים צמצמה את הרכש שביצעה ב-20 אחוזים בשנים 2023 - 2024. ערב הסעודית, הקניינית הגדולה ביותר בתקופה זו, הגדילה אותו באותן השנים ב-10-20 אחוזים. ישראל הגדילה את הרכש ביותר מ-20 אחוזים.

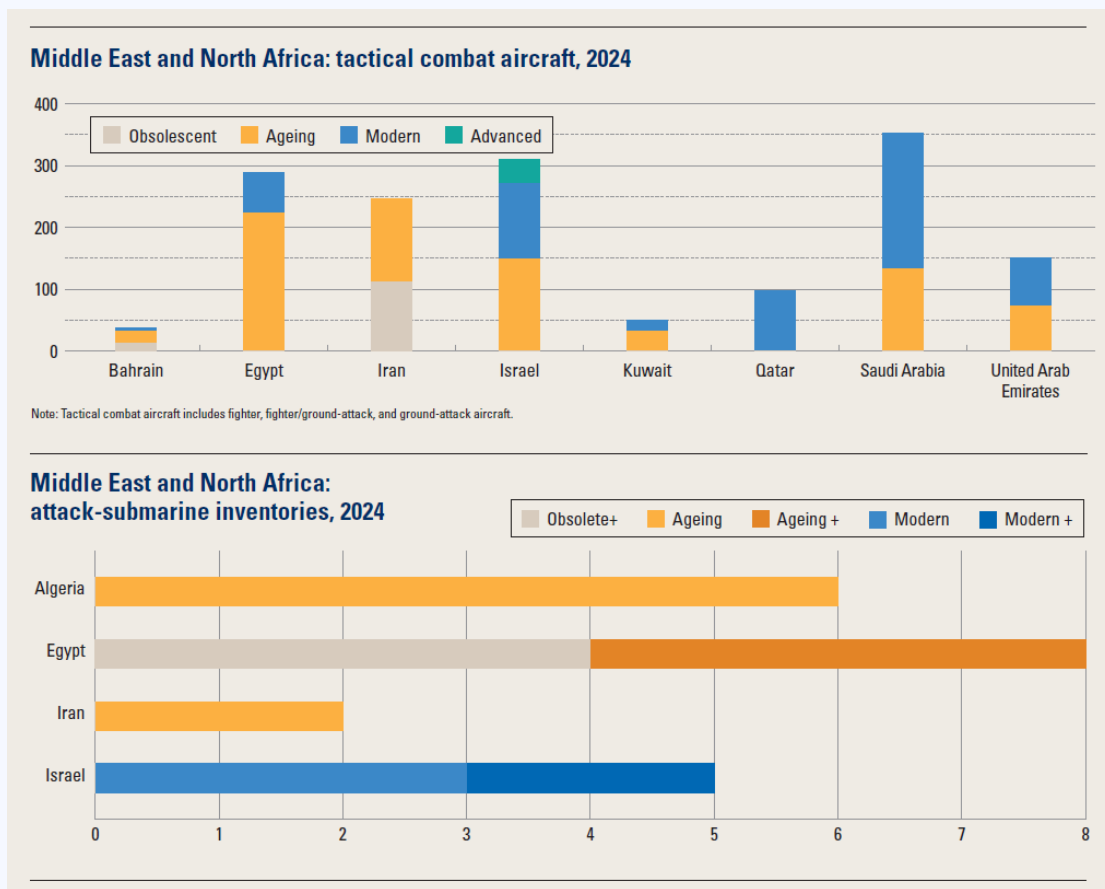
תרשים 1: התעצמות הצבא המצרי ביחס לצבאות אחרים במזרח התיכון

מקור: THE MILITARY BALANCE, THE ANNUAL ASSESSMENT 2025, IISS

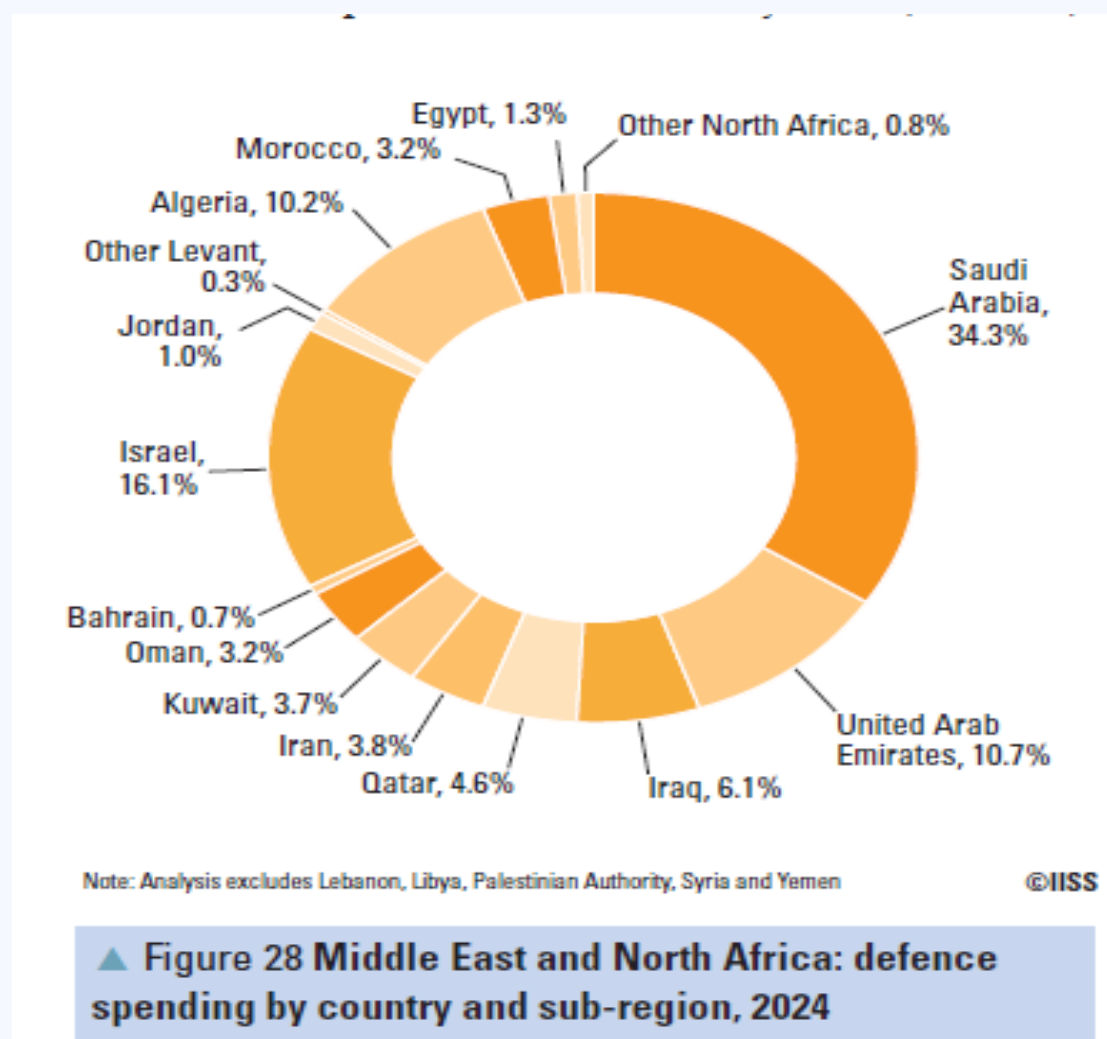
בנוסף, יש לבחון את רכש הפלטרמות האסטרטגיות – מטוסי קרב וצוללות – של מצרים ב-2024 ביחס למדינות ערב האחרות **ראו: תרשים 2**. התיישנות הפלטרמות עשויה להסביר את הרכש המצרי.

תרשים 2: רכש מטוסי קרב במזרח התיכון, 2024

מקור: THE MILITARY BALANCE, THE ANNUAL ASSESSMENT 2025, IISS

תרשים 3 - אחוז הרכש המצרי מכלל הרכש שבוצע במזרח התיכון בשנת 2024.

מקור - THE MILITARY BALANCE, THE ANNUAL ASSESSMENT 2025, IISS

פיתוח סיני ועיבוי הנוכחות הצבאית בחצי-האי

במהלך כהונתו הראשונה כנשיא (2014 – 2018), אל-סיסי גיבש את חזון הרפובליקה החדשה לשיקום ופיתוח המדינה. חזון זה התייחס לכל תחומי החיים והכלכלה בדגש על פיתוח תשתיות ושירותים לכלל האזרחים, ובכלל זאת בפריפריה. מימוש החזון בתוכנית הפיתוח הלאומית הואץ במהלך כהונתו השנייה והנוכחית, השלישית במספר.

במרחב חצי-האי סיני התבצע הפיתוח לשם מימוש שורת אינטרסים לאומיים, כלכליים וביטחוניים. על פי הודעה של מרכז המידע של הקבינט המצרי מאוקטובר 2020, מצרים השקיעה משנת 2014 בסיני 600 מיליארד לירות מצריות, שהן כ-60 מיליארד שקל, בסלילת כבישים, הנחת מסילות ברזל - הקו הראשון של הרכבת החשמלית המהירה, המחברת את הים האדום לים התיכון, מעין תעלת סואץ יבשתית, כריית מנהרות מתחת לתעלת סואץ, פרויקטים

עירוניים, מתקני התפלת מים וטיהור מי שפכים, וכן פרויקטים חקלאיים, תעשייתיים, אנרגטיים ותיירותיים. מפעל הפיתוח הוא ביטוי לראייה גאו-אסטרטגית חדשה של סיני ליצירת רצף בין חצי-האי לדלתא ולעמק הנילוס, כלומר: הפיכת חצי-האי לגשר יבשתי כלכלי בין אסיה לאפריקה. תעלת סואץ שודרגה על ידי פתיחת תעלה נוספת במקטע מקביל לזו הקיימת, באורך כ-70 ק"מ. לאורכה הוקם האזור הכלכלי של תעלת סואץ – SCZONE - בעלות כוללת של 18 מיליארד דולר ובו ארבעה אזורים תעשייתיים, שישה נמלי ים וכן מאות מתקני תעשייה ולוגיסטיקה. המרחב כולו מספק 100 אלף מקומות עבודה. ובמסגרת הפיתוח בחצי-האי סיני הודגשה בניית תשתיות למען תושבי סיני הבדואים, ששיקף שינוי גישה אליהם וראייתם כחלק מהמארג החברתי-לאומי של המדינה והבעת הוקרה לסיועם במיגור הטרור בסיני במהלך העשור הקודם.

חוזה השלום בין ישראל למצרים כולל מספר נספחים, הראשון שבהם - פרוטוקול בדבר נסיגה ישראלית וסידורי ביטחון. נוסח החוזה משקף את מהותו - קץ המלחמה וכינון שלום, ובתמורה נסיגה ישראלית מלאה מחצי-האי סיני והשבת הריבונות המצרית על סיני. הריבונות המצרית עצמה בסיני מתוקף חוזה השלום אינה מלאה. פרשנים ועיתונאים כתבו על כך לאורך השנים והדברים שבים ועולים בהקשר יום החג הלאומי הקבוע בלוח השנה המצרי - יום שחרור סיני, 25 באפריל, היום בו ישראל הסיגה את כוחותיה מסיני, למעט טאבה, ב-1982.

המלחמה המצרית העצימה בטרור בחצי-האי סיני בתחילת העשור הקודם התאפשרה לאחר שישראל נענתה לבקשה המצרית, ובכפוף לעקרונות חוזה השלום והנספח הצבאי שלו הסכימה להכנסת יותר חיילים מצרים לסיני, באופן שלמעשה היווה הפרה של ההסכם. ישראל אישרה לראשונה הפרה בינואר 2011, כלומר עם פרוץ המהפכה נגד שלטון מבראכ, בשל הצורך המצרי לסכל הברחות דרך המנהרות מרצועת עזה לסיני באמצעות שיגור 800 חיילים למרחב הזה. בשנת 2011 החלה שורת פיגועי טרור נגד ישראל על גדר הגבול הבינלאומית בין המדינות. אחרי פיגוע שהתרחש באוגוסט 2011, כשמחבלים פתחו באש על אוטובוס אגד בכביש 12, וכן באוגוסט 2012, כשמחבלים השתלטו על מוצב ועל נגמשים מצריים, הוכנסו לסיני כוחות וכלי טיס בכפוף להסכמות עם ישראל. ב-2015 גיבשו ישראל ומצרים מנגנון תיאום לאישור הפעילות הצבאית המצרית בסיני החורגת ממה שהוסכם בחוזה השלום -הנקרא agreed activities. האישור המתחדש שישראל העניקה התבסס על קביעה שמדובר בחריגות זמניות והפיכות. מידי פעם נרשמו חריגות בהסכמות, מה שגרם מתח בישראל עד שיושרו ההדורים לשביעות רצון הצדדים. משימת התיאום הופקדה בידי ערוץ הקישור הצבאי הבילטרלי, בפיקוח הדוק של הכוח הרב לאומי MFO. גם הכוח הזה היה נתון לאיומי טרור בשנים המדוברות והיה צורך מידי לאבטח את נוכחותו והמשך פעילותו בחצי-האי. עם זאת, החריגות כללו הקמת תשתיות, שאינן הפיכות וניתן להבינן כמיועדות לביסוס נוכחותו של הצבא

המצרי בסיני, תוך בניית יכולת התקפית נגד ישראל. חריגות אלו מצויות בבחינה קבועה של כל הגורמים הרלוונטיים.

משמעויות ליחסי השלום עם ישראל

מצרים מחויבות לחוזה השלום עם ישראל, בהתאם לבחירה האסטרטגית שקיבל הנשיא סאדאת. הדברים נמסרים באופן חד-משמעי לגורמים הישראליים הרלוונטיים וגם נאמרים פומבית על ידי הנשיא אל-סיסי ובכירים נוספים. בנאום שנשא בפסגת הליגה הערבית שנערכה בקהיר ב-4 במאוס אמר הנשיא כי חוזה השלום בין ישראל למצרים, שאליו הגיעו המדינות ב-1979 הוא דוגמא ראויה להפיכת מצב האיבה, המלחמה והרצון לנקמה לשלום קבוע ויחסים דיפלומטיים. המחויבות לחוזה השלום שוללת למעשה מוטיבציה מצרית לפתוח במלחמה נגד ישראל. מצרים השיבה לעצמה את חצי-האי סיני ומאז הריבונות המצרית נשמרת וכובדה על ידי ישראל, השכנה ממזרח. זאת ועוד, חמישה עשורים של שלום אפשרו למצרים לנתב את משאביה לפיתוח הכלכלי, שהפך ציר מרכזי במדיניות המצרית העכשווית. המצרים מודעים היטב להשלכות של מלחמה וההרס הרב הכרוך בה. כלומר, החזון הלאומי שגיבש ומקדם הנשיא אל-סיסי עבור מצרים עלול להיהרס במספר ימי לחימה מול ישראל.

המצרים שבים ומזכירים לעצמם ולסובבים אותם את המחיר הכבד שמצרים שילמה למען הסוגייה הפלסטינית בזמן שלטון עבד אל-נאצר. אך בראייתם - האפשרות הזו עברה מן העולם, מצרים שמה לנגד עיניה את האינטרסים שלה עצמה ואת רווחתה. "מצרים קודם" - כהמשך לחזון הפיתוח שהתווה הנשיא אל-סיסי. הסלמה מול ישראל תהיה אפשרית רק אם מצרים תגיע למסקנה שישראל מייצרת איום ישיר וקונקרטי על הביטחון הלאומי המצרי.

ואכן, ניסיון לאתר מוטיבציה לפעילות מלחמתית נגד ישראל שלא במרחב היחסים הביטחוני מוביל לתור אחריה במרחב הסוגייה הפלסטינית, שכדרכה עלולה לחולל הסלמה מול ישראל. יוזכר שבמהלך חודשי המלחמה ברצועת עזה עמדו ראשי הצבא ופרשנים מצריים על המוכנות והנכונות של הצבא להגן על המולדת ככל שמהלכי ישראל במהלך הלחימה, לצד הצהרות ישראליות רשמיות ואחרות, שנתפסו כמאיימות על מצרים, עוררו חשש לפגיעה בריבונות המצרית בסיני. במיוחד עוררה חשש ולפיכך התנגדות נחרצת האפשרות של מעבר פליטים פלסטיניים מרצועת עזה לשטח מצרים, אם כתוצאה מההרס וההרג הנרחבים ברצועה ואם עקב ניסיון לממש את רעיונו של הנשיא טראמפ ל"הגירה מרצון" של תושבים, בין היתר למצרים.

* * *

לסיכום, חשוב לחזור על הצורך בשימור המחויבות ההדדית של ישראל ומצרים לחוזה השלום ולהדגיש, ויש לתקף זאת בשיח ישיר ובדרג הבכיר בין המדינות וגם פומבית באוזני הציבורים

בשתי המדינות. בנוסף, יש להבטיח את המשך הפעילות המקצועית והיסודית של ערוצי הקשר הצבאיים-ביטחוניים בראשם הועדה הצבאית המשותפת וגורמי המקצוע בשתי המדינות וכן פעילות הכוח הרב לאומי לשם בדיקה וחקירה של הנעשה במרחב סיני וליבון כל הסוגיות. נדבר חשוב נוסף שתמיד ליווה את מערכת היחסים הזו הוא המעורבות והמחויבות של ארצות הברית והקהילה הבינלאומית, הרואות ביחסי השלום עמוד תווך ליציבות ולשלום באזור.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט